

Д-р ОСТАП ГРИЦАЙ.

Володарка слова

ТІНЯМ

КАТРИ ГРИНЕВИЧЕВОЇ.

(19. XI. 1875. — 27. XII. 1947.)

Китиця білих рож на могилу
Дорогої і Незабутньої.

Творчі жінки України, в ряді яких як одна з останніх щодо часу та одна з найпомітніших своєю індивідуальністю стоїть галичанка Катря Гриневичева, здебільша всі знаменні рискою володарськості в їх духовості.

З цього погляду воно може не така то випадкова обставина, що світлий ряд творчого і репрезентативного жіноцтва нашої батьківщини відкриває вже в X. ст. європейської історії українська володарка, княгиня Ольга. Володарська наступниця княжого престолу після смерти вбитого чоловіка і його ж невблаганна месниця; дипломатка, зручніша своїми державнотворчими потягненнями, ніж навіть великохитра Візантія Теодор та Ірин, і — перша свята України. Володарську гордість доньки українського князя Ярослава, що змагається стати дружиною норвезького принца Гаральда Гарфагара, оспівують заги Скандинавії. І це Катря Гриневичева підкреслює з якоюсь особливою увагою, коли в картині Бояного співу в повісті «Шеломи в сонці» велить Гаральдові жалуватись на горду українську княжну словами: «Я родився там, де упляндці напинають луки, тепер я правлю вояцькі кораблі серед скал, не нависні гречкосіям від коли пустилися ми в світ, в різних місцях розбивали ми човном хвилі, але руська дівчина в золотій гривні мною помітує...» (XVIII., ст. 107). Рідна сестра тієї ж Ярославової дитини, Анна, стає не менш володарською дружиною французького короля Анрі I., а після його смерті регенткою Франції в імені свого малолітнього сина, Філіппа I. При тому історики підкреслюють, що та українська жінка французького короля з не одного погляду стала добродійкою для французької країни, коли зважити, що тоді державний скарб через війну з норманським Вільгельмом Завойовником був вичерпаний до краю, і саме княжим приданком Анни щедро порятувався. Сказати б: золото української пшениці у скарбі Капетингів! І з яким то пієтизмом, з якою гордістю президент Франції показував 1896. р. цареві Миколі II. під час його побуту в Парижі автентичний під-

Катря Гриневичева

пис Анни на одній зі збережаних грамот з того часу! «On lui presente» оповідає Ф. Коппе у звіті про царську гостину — «encore un parchemin, acte authentique signé par Anna Jaroslavna, princesse de Russie et femme de Henri Ier, roi de France...» (Le Tsar et la Tsarine en France Paris 1896, ст. 107).

А славна скарга Ярославни Осьмомислової — у формі ліричного плачу за полоненим чоловіком у невмирущій пісні про Ігоря пехід (переспів С. Гординського у виданні «Слова на дорогу», 1946. ч. 12., ст. 26/27) — це властиво ніякий плач, а трикратна володарська апострофа до вітру, до Дніпра і до сонця з півгнівним словом про запровинене і ним и горе укоханого дружини:

Ой вітре мій, ти вітриле! Господине славний!
Чом вієш так, розкидуєш стріли за собою
На крильці своїм легенькім на ладних воїв?

Чом радощі розвіяв ти мої по ковилі?

Зелій радощі ти, господине, і ладо до мене,
Щоб сліз рано я на море не слала даремне!

Господине, чом простер ти еси без пощади
Свої промені гарячі на воїнів лади?

Отим та германська Крїмгільд далеко не така пропам'ятна своєю скаргою з приводу вбиття Зіґфріда, як наша українська созуля у Путивлі після бою на Каялі.

А далі героїчна многострадниця Романова вдова, знову ж такою люблячою рукою розмальована Катрею Гриневичевою в її першій історичній повісті як в одному з важливих документів історичної свідомості народу та мистецької спромоги її сторяжкої речниці. А ще далі — шляхами століть — володарські аристократки, шляхтянки та патриційки з доби нашого Ренесансу! Ті, що в епоху Острога, Могиланської Академії та Київського Братства перекладають з грецької та латинської мови Святе Письмо та псалми з неменшим знанням і запалом, як це робив колись єв. Єронім у Вифлєсмі. І ті, що подібно як Гальшка Гулевичівна, віддають усе своє майно в користь Братства в Києві. А поруч них володарська духовність легендарної величі: Роксоляна. Українська священича дочка, що як султанша стає в німецькій драмі XVIII. ст. не менш популярним типом, ніж будь-яка поетат з ангичної мітології.

Одне слово:

Рисці володарськості, стихії володарського хотіння в духовності української жінки культура нашої вітчизни завдячує не з одного погляду значний, пропам'ятний та епохального значення вклад. Скарб, творений упродовж довгих століть ажоген до нашого часу. До нашого теперішнього, одним з найгордіших гасел якого було і лишилося Лєсі Українки:

Contra spem spero!

І це з деякого погляду володарський лямтмотив тієї генерації творчого жіноцтва України, до якої належала і Катря Гриневичева.

Правда, привиклі до параграфування та шаблонізування історії літературних епох та появ у нас, а з цим і до бездушних масових реєстрів, ми намагасмося вбгати туди все, що тільки, хоч би сповидно, виявляє якісь спільні групові признаки. Зате ж ризам і рискам найглибшої духовности даної індивідуальности ми присвячуємо здебільша так мало уваги, що притемнені і придушені тими ресстрами душі наших (іноді і найкращих) письменників нам з неодного погляду не відомі і чужі. Починаючи ось від Шевченка, ми — як це в нас, зрештою, сьогодні відомо загально — звикли були випробовувати вартість і суть даної мистецької появи на Прокрустових ложках суспільно-громадської ідеології. З тієї речі ми гіпнотизували себе цілими довгими десятиліттями такими його творами, як «Гайдамаки», великий «Сон» або «Катерина», а зате не добачували ми і не добачуємо в нього ще й сьогодні поета серафічного захоплення, екстази в бік неземного, а з цим і гнівного Тиртея презирства і ненависти до нікчемної юрби, до громади і до суспільства як до Горацієвого

вульгуса. Осліплені люпою суспільно-громадського підходу, ми не добачили, напр., у Федьковича поза традиційним «солов'єм» Буковини одного з перших антимілітаристів Європи XIX. ст., своїми баталістичними картинками не менше вражаючого, ніж недавно Барбюси та Ролляни. І водночас не вмiли ми в Федьковичеві оцінити гаразд одного з найтонших психологів душі верховинця, особливо з погляду на його просто володарську суверенність як господаря своєї землі і хати, та на чудову, ніжність його почувань у коханні (сторінка у Стефаніка зовсім не торкана). Подібно не вмiли ми, напр., з приводу недавніх роконин О. Кониського сказати нічого оригінального про нього як оповідача, хоч він — на мою думку — один з наших найцікавіших криміналістів. І що традиційно сакраментальна фраза про «великого каменяра» і «громадського діяча» затемнила нам здебільша найглибшу суть духовности Івана Франка, про те я основніше пишу на іншому місці.

Отим то тепер спитаємо:

А як же ж воно з цього погляду е з нашим творчим жіноцтвом? Як то до нього звикли ми підходити та оцінювати цілість його мистецьких досягнень в ділянці письменницької творчости?

Та відповідаючи на це питання, треба нам, на жаль, сказати, що тут трафарет і традиційна фраза, а попри те необхідні масові реєстри панують ще й сьогодні з усією свободою і, сказати б, закоріненістю так, що духовність наших найкращих письменниць і поетес нам ще не у всіх своїх глибинах відома і остаточно засвоєна. Про Марію Марковичку як письменницю в нас ще завжди єдиноважна фраза, що це авторка оповідань з кріпацького життя, оповідань, про які навіть такий серйозний критик, як д-р Д. Донцов, висловлювався з нотками презирства. На цю тему я писав свого часу в журналі «Обрії» більшу річ п. н. «Нерозгадана Сфінкс», але вона лишилася — як це можна було в нас передбачити — без ніякого відгуку. А проте Марковичка вже як людина, як жінка, така своєю індивідуальністю володарська, особливо ж супроти Тургенева і Пісеського, що вона тут цікавіша для психолога жіночої душі своєю поведінкою, ніж, напр., маркіза Шатлє щодо Вольтера, Юлія Рекаміс в коханні з Шатобріаном, а Жорж Санд в її відомім романі з Мюссе, з Шопеном і з Гайнріхом Гайне. А прекрасна дружина Куліша — Ганна Барвінок? А ідол французьких мистців і письменників, зокрема ж Мопассана — українка Марія Башкірцев? А такі дві дужі своєю духовною володарськістю індивідуальности, як Олена Пчілка і її велика дочка — Лєся Українка, або чудна своїм тонким передуховленням сопутниця і перша муза Франка — Уляна Кравченко, а жагуче енергійна Наталя Кобринська? — Дійсно, скільки тонких, прегарних душ тут, що їх одним одиноким параграфом літературного підручника не обхопиш так само, як не зможеш ним збагнути всі творчі можливості такої індивідуальности, такої володарки і віщої провісниці нового слова, як Вона:

Катря Гриневичева.

У творчій духовості цієї письменниці с-у-тасний, не такий то частий у нас нахил розмальовувати володарські душі. І с у Гриневичевої теж рідка в нас, ніби фльоберівська пристрасть опановувати всеціло слово, скорити його вщерть творчій думці і почуванню як вислів і малюнок, і то згідно з духом даної епохи, нехай та епоха віддалена від нас і відсталлю вісьмох століть.

І це в неї, в дитини й сучасниці каменярьської, Іваном Франком початої епохи в нашій літературі, епохи пролетарських турбот в поті чола, епохи безпросвітніх Бовдурів, Довбанюків і Яців Зелепуг та їх здебільшого примітивного, мов газетна хроніка, літераторського вислову, — риска не абиякого значення. Правда, творчий процес у Гриневичевої, на початку якого ми бачимо молодечу лірику в журналах «Літ. Наук. Вістник» та «Буковина» (1900), популярно написані книжки для львівської «Просвіти» — між ін. нагороджене премією «Батько Петро і його діти», «Квітка Основяненко», а поза тим першу збірку «Легенди і оповідання» — той творчий процес у нашої письменниці розвивається ще довго по лінії каменярьського шляху в нашій літературі. 90-их років ХІХ. ст. Від Франкового «На дні», від «Ребенцуквої Тетяни» Павлика, від «Ядзі й Катрусі» Кобринської, від поклику «На новий шлях» Уляни Кравченко до постатей збірки Гриневичевої «Непоборні» — її першого вже скристалізованого власним обличчям твору — ще не так то близько. Це ж останнє десятиліття проминаючого ХІХ. століття в нас ще всеціло надихане і кермоване духом Франка та взагалі духом соціально-господарського світогляду. Такий характер має «Л. Н. Вістник» Грушевського і Франка, провідний літературний журнал українського громадянства в Галичині, що заступив місце колишньої «Зорі», літературного журналу зовсім на зразок німецьких фаміліснбляттів з їх традиційною, трохи заско-рузлою мораллю родинного затишка та з перспективою рідного загумінка. Але новий журнал, хоч і піддержуваний авторитетом двох найвидатніших українських діячів доби, все таки в широких колах читачів не дуже то популярний. Зокрема ж українські пані нарікають, що нема для них в цьому що читати, і вони поруч «Вістника» читають залюбки старі річники «Зорі» та польські журнали «Вендровск» та «Блющ» з їх прегарними повістевими додатками в перекладах з європейських літератур, особливо ж з російської, французької та англійської. І до тієї то європейської літератури молода Катря Гриневичева горнеться всією душею і як початкуюча письменниця і як громадська діячка.

І це таке знаменне для неї:

Тісний зв'язок з уселюдською культурою поруч щонайтіснішого зв'язку з рідним оточенням. Підхід надхненої жрекині до ідеалів високої мистецької краси, і тиха, жертвенна служба найменшому братові, в ім'я любови до убогої, безталанної батьківщини. І коли

Франко у заспіві до — «Мойсея» питався з глибин важко наболілої душі:

Невже задармо стільки серць горіло
До тебе найсвятішою любов'ю,
Тобі офіруючи душу й тіло? —

то тут жертва активного українського жіноцтва його часу, того, що гуртувалося довкола альманаху «Вінок» і довкола журналу «Дзвінок», певно не найменша. І хоч молода Катря Гриневичева добуває освіту — як кандидатка вчительського звання — у Кракові, куди в перших роках її життя переїхали з Вінник (біля Львова) її батьки — урядовець Василь Банах і Марія з Кубаїв — то животворні гасла батьківщини проносяться за нею і туди. 18-літньою ученицею вона належить до тайного соціалістичного гуртка молоді з Артуром Гурським, пізнішим редактором журналу «Жице», на чолі, та з іншими польськими діячами як членами. А поки повинчалася з Осипом Гриневичем, учителем чоловічого семінара у Львові, то в Кракові закріплює в неї національне почуття — Василь Стефанік, від якого мрлода дівчина з розкішними косами дістає твори Франка. А після повороту до Львова Катря зазнайомлюється з нашою тодішньою елітою — з Франком, Грушевським, Гнатюком, Трушем, Маковесом та іншими — стоїть близько до «Вістника», де й деб'ютує віршем «Мій сумнів», і до «Просвіти», для якої пише вже вищезгадані популярні речі.

Отак шлях її літературної діяльності простелюється перед нею згодом не без крапчиків виглядів на майбутнє.

Ще завжди захоплена запалом до праці в різних ділянках громадського життя та рідної культури, Гриневичева 1909. р. перебрала після Константини Малицької редакцію пропагандного «Дзвінка» — мені особисто незабутнього ще й тим, що там працювала, запрошена Оленою Пчілкою, і моя покійна мати, Олена з Погорецьких Грицаєва, співробітниця жіночого «Вінка» і «Зорі». Тоді Гриневичева пише низку дрібніших статей та оповідань для різних красивих і закордонних журналів та альманахів, удержуючи при тім живі зв'язки з Оленою Пчілкою, О. Коннор-Вілінською, Л. Старицькою-Черняхівською та з М. Заньково-вецькою.

Як сказано:

Шлях життя і праці простелюється перед нашою молодого письменницею щораз зманливішим килимом. А це роки перед першою світовою війною, ті роки, що то про них можна сказати словами Талейрана про часи ансіанрежиму:

Хто в них не жив, той їх уявити не зможе.

Це властиво великий, багрово пурпурний захід сонця над старою, передвосною Європою. Європою Габсбургів і Романових; Європою царедворських гофмаршалів і оберцеремоніснмайстрів у золотистих одностроях; Європою генералів й офіцерів у блискучих уніформах; Європою золотого можновладства і нечужованого технічного поступу; Європою грандіозного «Титаніка» з 2000 потоплених з ним лю-

дей, і Європою непримирних нічим ні ніким конфліктів та боротьби — за владу. Суспільні низи, ведені революціонерами всіх напрямків, збираються до боротьби проти влади фінансових Крезів, проти царів, царів, злоти-стих гофмаршалів, оберцеремоніємайстрів та ексцеленцій. Правда — царедвірські однострої змогли ще 1905. р. дати наказ стріляти до юрби прошаків, що то їх монах Гапон провадив покищо тільки смиренною прощеною до Зимової Палати Їх Милости. Але те царське пораження безборонних людей, що то їх буревісну пісню співав тоді під аплавс усієї Європи ще як революціонер молодий Максим Горький, це вже був один з останніх рухів ідола, призначеного на розвал. Близк царських палаців починає потахати так само, як і близк золотого бгатурства. Влада з таємничих глибин золотих палаців починає переходити на арени і форуми широкого життя. Важніші за царів і царів стають провідники творчого громадянства, що тепер починають диктувати золотистим ексцеленціям умовини замирення світу. Хотілося б сказати:

Щойно тепер приходять до влади володарі слова, зродженого з віщого творчого духа. Вони почувають, що це їх сила непоборна.

У Франції лікар і публіцист Клемансо важніший, ніж її президент Пуанкаре. В Італії поет і письменник д'Анунціо авторитетніший, ніж її король Віктор Емануель. В Англії виразник її державности — Ллойд Джордж, а професор Вільсон як президент демократичної Америки стає на якийсь час прообразом нового спасителя світу.

І саме тоді, в заграві першого великого заходу сонця над старою Європою, в розгарі першої світової війни, молода володарка українського творчого слова, Катря Гриневичева, пише в найкращім розвитку свого таланту як оповідачка свою книгу «Непоборні» (1915—1917).

Тоді вона, — своїм суспільним становищем скромна вчителька в таборі галицьких переселенців Гмінд, — писала до мене до Відня один зі своїх перших прекрасних листів, у якому запитувала мене, як би то найкраще назвати задуману нею збірку нарисів з життя нашого емігрантського табору. На це я відповів думкою, назвати збірку «Книга про Розп'ятого». Але зараз же в найближчому листі моя молода товаришка по пері зазначила, що не хотіла б такого наголовку: наперекір усім стражданням, усім хрестам, усім Голгофтам — ні, не треба візії Розп'яття, а треба візії іншої, візії притаєної сили, словом — візії непоборности. І тут мені прийшли знову раз на думку чудово вдумливі слова Франка:

О, якби хвилю вдать, що слова слуха,
І слово вдать, що в хвилю ту блаженну
Вздоровлює й огнем живущим буха!

О, якби пісню вдать палку, відхненну,
Що мільйони порпва з собою,
Окрилює, веде на путь спасенну!

Якби!

Та що ж, — наш великий поет, пишучи ці слова, не вірив у те, щоб «нам», — тобто генерації його епохи, — «роздертим сумнівами, битим стидом» — можна було провадити нарід до бою. А проте ми, ті, що з печаттю його Духа пішли в мандрівку століть, можемо сказати, що творчий дух цієї молоді тоді української генерації зумів все таки вдати хвилину, що слухала слово. І слово вдає, що вздоровлювала нарід чистим вогнем свого захоплення. І от до тих то творчих, молодих слів тоді належало і слово Катрі Гриневичевої:

Слово про непоборну душу української людини.

Дійсно:

Яка коштовна своїм словом і формою того слова була книга Гриневичевої!

Проста й невибаглива своєю конценцією, наче своєрідний репортаж про сіру буденщину таборового життя українських виселенців у Гмінді, вона завдяки підходові творчої та — з людського погляду — важливої й цікавої індивідуальности авторки та її глибокому відчутті трагіки цієї ж буденщини, ще й сьогодні помистецьки споетизований «document humain» першої міри. А тоді, в епоху Талергофів і гонведських судів, в епоху Загурських і ворожнечі ц. к. генерального штабу до українського населення як до здогадних «шпівнів і зрадників», це було щось, що можна було поставити на рівні з колишнім «J'accuse» Емілія Золя в обороні нібито зрадника Драйфуса. Але це ніяка публіцистика, ніяка пропаганда і ніякий репортаж. Бо з усією свідомістю української громадянської діячки, а при тим з хистом і теплом поетеси наша письменниця розмальовує тут українську людину зонайправдивішими рисами її щирости і простодушности, її природної шляхетности і доброти як прикмет народу, притаманних йому саме в тісному зв'язку з його рідним середовищем, з його землею. І тому й такою трагедією стає для нього війна та воєнна еміграція, коли вони проганяють його з того рідного середовища і гонять навіть на чужинецькі розстаї, тричі чужі й ворожі його найглибшій духовості.

«Та куди ви си вібрали? — кажеється з цього погляду в одному з найкращих місць в оповіданні Стефаніка «Вона — земля». — За панамі і за жидами? Пісар має для них касу отворену, а вам заперта. Як увідете у чужий лязк, у великі студені мури, то доля розфурее вас по камінню і лиш снитися вам буде наша красна земля, а руки сніженілі будуть з непам'яти сіяти на сміх панам, що спацірують, яру пшеницю по камінню. Бог не прийме вас до себе з того каміння, але віде перед свої ворота, як вас уб'ють на нашій землі. Вертайтиси на свою мнесконьку землю, а там буде вас Бог благословити і на шибеници...»

І можна отак сказати з цього погляду, що «Непоборні» Гриневичевої — це книга важна й цікава для кожного народу. Бо розмальована тут трагіка емігрантщини і таборового животіння, таборової смуги й нудьги і таборової масової пошесної смерти дітей, це щось, що

було — і буде мабуть ще довго! — трагікою не тільки української людини. Її — оту книгу — ми можемо сміло поставити і поруч емігрантських пісень англійської поетеси Феліції Геменс і поруч вражаючих картин з життя переселенців у Дікенсовім романі «Martin Chuzzlewit» та поруч французької книги «Les Martyrs» (з епохи першої світової війни). Принаймні картина масової смерті дітей та їх похорону — це одно з найбільш вражаючого і мистецького, що створила як оповідачка наша письменниця. Але те, що тут найцінніше, — це попри всю трагіку: стихія непоборності як відсвіт тієї життєздатності, життєрадісності і життєтворчості української душі, що її не придушуть і не знищать в неї всеціло ніякі фатуми і ніякі негоди. Читайте з цього погляду таку прекрасну річ, як нарис «Параска Гоголь» — своєрідне завершення того, що Кобилянська хотіла створити в оповіданні «Некультурна» — а побачите, скільки щирого золота вміла Катря Гриневичева добути з глибів української душі. Вона і володарка слова і поетеса володарськості людської душі.

Та передовсім:

Володарка слова, творча уподібниця нового, тільки їй притаманного стилю оповідання.

Той стиль Гриневичевої зазначається в усій своїй свосвідності передовсім в її двох найважливіших творах, а саме в історичних повістях: «Шеломи в сонці» (1920) та «Шестикрилець» (1936), написаних письменницею після спроби нарису легенд про Христа в невеличкій збірці «Подорозі в Сихем» (1923).

Ці повісті Гриневичевої — це твори, що їх розібрати, зінтерпретувати й оцінити гаразд — це одно з найцікавіших завдань української критики і літературо- та мовознавства нашого часу.

Бо покищо Гриневичева як історична оповідачка — особливо ж з огляду на стиль і мову — ще завжди не оцінена відповідно до своєї ваги.

Але воно може й не диво.

Бо тут наша авторка, якщо не створила, то принаймні заініціювала стільки нового і подекуди чужого нашій літературній традиції, що може воно треба нам і дійсно відповідного часу до того, щоб з такими літературними з'явами, як історичні речі Гриневичевої, освоїтися всеціло.

Але наше завдання з цього погляду дуже інтересне і — особливо для наших молодих історіоепіків — дуже вдячне.

Зважмо тут передовсім, що підхід письменниці до свого сюжету виразно помітний своїм захопленням. Це, сказати б, підхід гарячої патріотки і як такий він помітно інший, ніж традиційний підхід в наших дотеперішніх історичних романах, чи брати тут до уваги П. Куліша, чи І. Франка, чи Андрія Чайковського, а навіть і такого популярного Каченка. Отой свосвідний ентузіазм українки-патріот-

ки, якого я не бачу ні в П. Куліша, ні в повісті «Захар Беркут» Франка, він несвідомо героїзує у Гриневичевої все: людей, середовище, природу, події та ідеологію її романів. Ви дивіться тільки, скільки несвідомого героїзму є в подобі Романової вдови, в духовників її княжого оточення, в типах ворохобних боярів, у репрезентативних жінках княгининого почту і навіть в такій прекрасно молодій постаті, як Гліба Словитова Ясиня, одній з найкращих жіночих подоб, що їх ми масмо в нашій найновішій літературі. Дивіться ви з цього погляду навіть на масові картини, отож на картини, де не так то легко індивідуалізувати дану постать, та ще й по лінії позитивного, чи від'ємного, чи тільки в зовнішніх обрисах постаті як такої наміченого героїзму: на картину ворохобних боярів (III. — IV.), на чудовий малюнок тризни після похорону Романа (ibid. IX.) на картину зустрічі княгині з мадярами (ibid XII.) — картину весілля (XVI.) або картину бойового зриву (XXVIII.), щоб обмежитися тільки на повість «Шеломи в сонці». Правда, — наша авторка знає гаразд, що роля галицького боярства за часів володіння Романа Великого та після його смерті, не така вже позитивна, щоб героїзувати її в додатнім розумінні. Та проте малюнок тих соціальних відносин в неї далеко не такий клясово однозначний і односторонній, як хотіла б цього, напр., передмова М. Горбаня в радянським виданні повісті про Романову вдову. Гриневичева у своїх повістях зберігає людині — може за винятком ущерть кримінальних типів (як ось Зое) — її людську гідність і етичний рівень. І тому можна тільки жалувати, що своєрідна архітектоніка будови її повістей — більш ладом окремих для себе, ніби фільмових картин, ніж етапами строго послідовно розвиваної одної. або координаційно з іншими веденої акції — не дозволила їй на гармонійну синтезу задуманої повістевої цілості. Та все таки повість «Шестикрилець» — перекладана тепер на чеську мову М. Грушовою — виявляє з цього погляду в порівнанні з повістю «Шеломи в сонці» виразно помітний поступ. Вона об'єднана ідеологічно і тематично доволі послідовно, особливо Романа, що як індивідуальність розмальований авторкою з таким захопленням, що основні обриси малюнку мають — уже, напр., в першій картині боротьби княжича з пардом — Мікельанджелеву перспективу надміру.

Зате ж:

Яка точність, яке багатство, яка послідовність у зберіганні історичних подробиць, історичного костюму до зархаїзування мови включно!

«Бажаючи слідом Куліша та Івана Франка, — пише про це наша письменниця у своїм біографічнім нарисі — дати народові українській історичний роман — я посвятилася довголітнім студіям княжої епохи, зокрема ж часів князя Романа Галицького та років після його смерті, студіюючи на місці топографію Галича та його історичних пам'яток». Отак маємо тут той прецедрий історичний, археологічний, нумізматичний, антикваричний, етно-

графічний, фолклорний та філологічний матеріал, що його Гриневичева назбирала роками рідко в нас дбайливої праці як наукової підготовки до намічених повістей. З цього погляду нам дуже цінно читати в одній записці письменниці про те, які то книжки має вона прочитати до картини турніру в повісті «Шестикрилець». Це твори такі: «Wendelin Böhheim. Handbuch der Waffenkunde (Das Turnier). Leipzig, Speemann 1890. - Der Fußkampf. - Trachten im christlichen Mittelalter. - Cornelius Gurlitt. Das Turnier. - Dr. Alwin Schulz. Das höfische Leben im Mittelalter. - Das deutsche Turnier im XII. und XIII. Jh. von Dr. Felix Niedner. - І подібний список джерел масмо і щодо наміченого письменницею роману з життя Лемківщини.

Просто — компендія історичного знання! З цього погляду одно-одинокі речення — будь-якого малюнку: природи, обстанови, середовища, гербу, печатки, зброї, кінського сидла чи зовнішності даної людини, — у Гриневичевої таке гостро своєрідне своїм позитивним змістом і формою. І таке багатомовне своєю зрештою суворою ляпідарністю, що духове обличчя її твору відрізується яскраво від усього, з чим би ви і не порівнювали його. Гриневичева ось закидає геть традиційний тон історичного оповідання, творячи замість того щось на зразок писаних ба-релієсів чи гравюр чи метоп або розмальованих санкт-галленських пергаментів.

Порівняймо.

У Куліша «Чорна Рада», XII. читасмо:

«Урочище» «Романовського Куту» і мала дитина показала б у тій околиці, а найбільш тепер, як усяке говорило про Івана Мартиновича (а він стояв кошем у Романовського Куту). Зробила той кут якась річка самотека, — впавши у річку Остер у лузі. Росли там над водою старі дуби з березами; вони й місток скрашали і холодок запорожським братчикам давали...»

У Франка: «Захар Беркут», I.

«Ще сонечко не зараз мало сходити, а вже ловецьке товариство вирушало з табору. Глибока тишина стояла над горами; нічні сумерки дримали під темно-зеленими коронами смрек; на густім, чепірчанім листю напрооти висіли краплі роси; повзучі зелені ползники вилися попід ноги, шугалися поміж корінням величезних вивертів, спліталися в непрохідні клубки з корчами гнучкої, колючої ожини та зі сплетами дикого, гнучкого хмелю...»

У А. Чайковського: «Козацька помста» I.

«... Став був ширший і більший, а вся околиця поросла старим дубовим лісом з великими та глибокими балками, в яких могло кілька сотень людей враз із кінями схватись. За ставом стояв тут в давнину пинний кам'яний замок пана Овруцького. Замок оточений високим муром та глибоким ровом з того боку, де не було ставу, звідкіль запитвала вода в той рів. У тім красноставецьким лісі починається наше оповідання...»

У Гриневичевої, «Шестикрилець» VI.

«Хвилі побіліли, гребінчасті нарви стали як криша. Дністер стреленувся з просоння і позіхнув досвітньою імлою. Край берегів знявся туман і з крихтою багру, де верболози... Дніпрова пристань виринула нараз із сутінків, а з нею на якорях дванадцять опанцирених міддю високостінних суден із різьбами-амулетами на причолах. Реки вже, як вони, оті могутні будівлі починали тут своє життя, вдягалися в тіло з дуба, ясенів, з металю, брали в себе довготривалу працю, спрагнено і ласо пили

снагу, хист своїх творців, щоб стати нарешті здійсненням корабельної краси...»

Цей уривок тут зрештою зовсім прозаїчний, це простий собі жанровий малюнок Дністрової пристані. Але коли ви фрагмент Гриневичевої порівнюєте з іншим, то бачите, що в її попередників немає — мутатіс мутандіс! — ні одного речення, що його ви не зустрінули б деінде, тоді, коли у Гриневичевої навіть в такім простім описі кожне речення має щось чітко свого, що в цілості твору складається на характер неповторности стилю нашої письменниці. Отим то і я зазначив це вже вище в цій моїй праці, згадавши про фльоберівську пристрасність змагання зі словом у Гриневичевої та опанування його в користь щонайяскравішої плястики думки та малюнку. Малюнку, вірність якого письменниця підкріплює — як це вже згадано — щонайточнішою віддачею реалій даної появи в людини від одягу голови до одягу ніг, в обстанові від малюнку простору до малюнку найніжнішої соняшної цяточки на предметі, у природі слідом її тасмного, захованого від людей життя, життя деревини, звіряти і рістні. Все це мусить опановувати слово письменниці суверенно, включно до мови старовинної епохи, що її не зовсім зуміли оцінити наші читачі досі, а яка проте в розвитку історичного роману України має і буде мати — на мою думку, — вагу переломового значення. А зрештою, скільки ж то благодатної ясности є в тій мові, ось хоч би у прегарних словах Ясині, тої молоденької красуні, в постаті якої Катря Гриневичева створила найкращий тип жіноцтва молоді генерації, висловлюючи життєрадісну і повну посвяту володарській її душі словами:

«Значить, добро глядіти з безпеки, як другим серед огню і крови тебе потрібно? Значить, весело верстати ліси, степи і моря, як стогне о поміч земля твого роду? Ми не для себе, Юро... Мені іноді здається, що мене жде окреме призначення, важніше за твоє і моє щастя. Як думаш? Може принесу за когось каяття? Жертву за мій рід, за край? Я так хотіла б вчинити щось сміле, високе, не для того, щоб гомінко пройти, а просто, щоб не жити даром... Від тепер немає мені спокою від душевної спраги: хочеться до болю оцими руками видерти жало чийсь грубий перемозі, якийсь роззолочений стяг подержати, хоча б хвилину, у стиску випрямлених рук, світлоносицею білою походити проміж бовдури дня...» (Шеломи в сонці, XVII).

Завжди отак в повістях нашої письменниці справа батьківщини, справа рідної державности — осередня точка всієї дії, поза якою все інше це вже — сказати б — тільки найколючіша обстановка історичного овиду. І тому то традиційної чи пак властивої повістєвої акції по лінії романтичної фабули у Гриневичевої немає. Нема її ні в повісті «Шеломи в сонці», хоч тут з цього погляду просто аж просяться до такої дії такі дуже гарно авторкою сконцєповані і уподібнені типи, як Ясиня, з одного, а Дуж — прегарний репрезентант свідомого простолюддя! — з другого боку, а навіть і така пара, як сама Романова вдова і Да-

рославич. І немає підложжя одної суцільної акції і в повісті «Шестикрилець», хоч тут таку акцію авторка дуже легко могла зв'язати з цілою низкою постатей, обрисованих так само ж певною рукою, як і постаті княгині - вдови, Ясині, Дужа, постаті боярів чи духовників. Я маю тут на оці такі персонажі, як дуже добре накреслена мадярська принцезна Сарольта, незвичайно цікаво подумана Зеленгора, молода княгиня Федора як перша Романова дружина — теж з психологічного боку чітко обрисована постать! — дуже симпатична як жертва панського насильства дівчина Божанка, і не менш симпатична у своїй дівочкій незайманності Уля, лісовичка з Явір-полонини або знову полонена половчанка Біякоба чи така ж половчанка Чіта. Можна сказати навіть, що з виступом Сарольти наша письменниця романтичну фабулу повісті «Шестикрилець» починає, і то дуже щасливо, але, на жаль, з кінцем розділу «З вітром за гори» та після незвичайно вдатного малюнку турнірного бою Костян-Фредегар, Гриневичева оповідання про Сарольту нагло уриває і лишає його до кінця повісті епізодом, не повертаючись до нього більше ні раз. І такий, виключно епізодичний характер, має і оповідання про Зеленгору і про інші згадані мною вище жіночі персонажі в повісті про Романа, через те, що тут кожний розділ — цілість про себе, а не послідовний етап у розвитку одної, тісно з собою пов'язаної романової фабули. І це в таких місцях, як напр., «Роман у Буді», або в розділі «Куна - праву», зазначається де-що чіткіше, як хиба цих творів з технічного романового боку. Зате ж з усією, можна б сказати, ідеальною послідовністю є відержана інша лінія в основній будові повістей Гриневичевої, а саме:

Лінія ідеологічного підходу, лінія державотворчого ідеалу. Тобто — як я вже сказав — справа батьківщини, справа рідної державности як осередня точка всієї дії в історичних повістях нашої авторки. І тут, саме тут, можна критикові сказати з усією щирістю із усім признанням:

Слово Катрі Гриневичевої нове, животворче та плідне і для майбутнього.

Дивіться, напр., — як цікаво і з якою мистецькою вмілістю авторка розмальовує нам Романа і його вдову в їх підході до церкви, та в їх взаєминах з нею. Які гарні малюнки українських духовників тут — галицький архисрей Косьма, монах Варлаам як княжий духовник, типи монастирських ігуменів — які важливі картини, де їх авторка виводить на арену дії, і яке прекрасно знання церковної культури того часу у Гриневичевої! Дивіться в неї на малюнки старовинних українських соборів («Шеломи в сонці» VII, «Шестикрилець» III.) — монастирів та Богослужби, а з цим на малюнки подробиць церковної обстановки, від іконостасів і риз духовенства починаючи, аж ген до краси вітражів і мозаїкових стін. Але воно при тім незвичайно цінно бачити, як письменниця, знайшовшись в середовищі XIII. ст., не забуває при тім розмальовувати вам ще й

останні відгуки передхристиянської доби в нас, сліди давніх повірів, як ось у всіх обрядах простолюддя та в постаті Зеленгори і жреця Кондри як носіїв ідеї тієї старої культури. А тут саме — риска жіночої дрібничковости зазначається в нашій письменниці не абияк позитивно в точності, з якою вона — очевидно на основі довгих музеальних студій! — малює вам кожну подробицю зовнішності даної появи. А поза тим подоба стихій природи, дерев, звірят чи ростей (напр., картини бурі, ночі, світла, розложеного і горіючого вогню у Гриневичевої).

Але знову ж точність, з якою вона розмальовує вам найтонший рефлекс місячного світла в гущі лісу, або найдрібнішу подробицю в лицарській зброї, не відбирає їй змоги охоплювати великих овидів світової історії, життя і творчости чужих народів, духа чужих культур в їх взаєминах з життям нашої батьківщини в XIII. ст. З цього погляду я сказав би, що Катря Гриневичева (як ніхто в нас досі) зв'язує історію України з історією Європи даної епохи. Вона як перша оживотворює в нас стільки сторінок з чужого минулого й чужої духовности, що тут дух читача в неї видвигається далеко поза межі рідного осередка і надихується і справді подихом широкого світу (Византия, Мадярщина, Польща, Північ). І намагається вона з цього боку давати малюнки переломових подій в рідному середовищі з тою ж увагою — змагання з боярством, рух закріпощеного селянства (Дуж) і коварства князів (Ольговичі), — що й малюнки наших зустріч з чужими (Мадярщина, половці, Польща), — напр., з королем Андрієм і його батьком, малюнки, як ось «Містна Котані» та «З вітром за гори», що належать в неї до найцікавіших і найоригінальніших. А вже просто гідне подиву те, як Гриневичева, особисто тихомирна носійка ідеї братерської згоди народів та вселюдського миру, малює вам картини збройної боротьби. Читайте тут щось таке просто геніальне, як опис битви з половцями «Бъ акы коркодыль...» або щось таке вражає, як картина останнього, смертельного бою Романа — «Завихост», а порозуміте тут усю творчу силу мистецької інтуїції і геніального натхнення, бо інакше ви собі загадки таких баталістичних картин, створених жінкою, що ніколи на босвищі — і то в XIII. ст.! — не була, вияснити не зможете. І не подивується тому на те, що саме наші УСС-и ставилися до нашої письменниці з якнайбільшою шаную:

Бо молода, збройна генерація України почувала гаразд, що саме та старша вже письменниця, та Катря Гриневичева, змогла у своїх творах дати відсвіт синтези визвольних змагань нашої теперішности, як одна з репрезентативних появ не тільки української літератури нашої доби, але й усього громадянського життя взагалі.

І в тому і шлях її Духа в майбутнє.